

D "OTOKA KOJI TONE" DO "AMERIČKOG ARHIPELAGA"

Fragmentarna etnografija povratnih migracija na Olib

Tomislav Oroz

Sandra Urem

Odjel za etnologiju i antropologiju, Sveučilište u Zadru

U radu se analiziraju migracijski procesi na otoku Olibu, koji je veći dio svoje povijesti bio prostorom intenzivnog iseljavanja u preoceanske zemlje. Poseban naglasak stavljen je na povratne migracije otočana koji nakon višegodišnjeg izbjavanja odlučuju svoje umirovljeničke dane provesti na Olibu. Kulturne implikacije povratnih migracija manifestiraju se upisivanjem američkog iskustva povratnika u ruralni prostor dalmatinskog otoka. U kontekstu navedenih promjena, autori propituju različite vizije identiteta otoka: od romantiziranih slika olipske prošlosti do recentnih kulturnih transformacija nastalih kao posljedica migracija. S obzirom na izmijenjenu sliku otočnog identiteta autori propituju poimanje identiteta temeljenog na pripadnosti otoku pri čemu pripadnosti pristupaju u širokom rasponu značenja: od doslovne fizičke pripadnosti do simboličke pripadnosti olipskom društvenom prostoru.

Ključne riječi: Olib, migracije, američki arhipelag, povratne migracije, identitet

*Amerika nije rad i znoj
Postoje Hollywood i Frankie boy
Disneyland, baseball i rock'n'roll
Godine očaja, godine nade
Jedni ruše, a drugi grade
Prolaze ratovi, padaju vlade
Pitove ruke više nisu mlade
Od Aljaske do Meksika
To je ona druga slika
Pit ... I to je Amerika
("Pit i to je Amerika", Azra, 1981.)*

*Amerika je uzdignula i uništila Olib
(Vjeko Vrban, Olib)*

UVOD

Pristanak na Olib nakon višesatne plovidbe trajektom nije predstavljao samo kraj putovanja ni dolazak u već toliko puta opjevani raj "zemlje s tisuću otoka". Uobičajenu sliku autohtonog dalmatinskog krajobraza začinjenu evokacijama stoljetnih maslinika, škrte zemlje i bogate kulturne baštine te reprezentiranu ovjerenim obrascima medijske turističke propagande, doživjeli smo drukčijom od njezine često nametnute predodžbe. Očekivana slika Dalmacije na Olibu rasplinula se uslijed migracijskim iskustvom obilježene prošlosti i sadašnjosti oto-

ka. "Mediteran kakav je nekad bio" pred našim se očima prometnuo u Mediteran obilježen američkim iskustvom interpoliranim u simbolički i kulturni potencijal "autohtonog dalmatinskog krajobraza". U sučeljavanju unaprijed stvorenih predodžbi i iskustvom generiranog neposrednog znanja, nismo mogli ne prisjetiti se da "prvo definiramo, a tek onda vidimo" (Lippmann 1922: 81). Stoga je pokušaj pisanja etnografije takvog otoka ujedno eksperimentalni postupak propitivanja fantazije u čiju se realnost ne sumnja, kao i realnosti koja je tek fantazija (usp. Tyler 1986: 134). Naše viđenje otoka upozorilo nas je na odmak od klasičnih reprezentacija Mediterana utjelovljenih u popularno prihvaćenim metaforama. Olib kao ishodište intenzivnih iseljavanja posljednjih stotinjak godina svoj današnji izgled i identitet duguje američkom iskustvu povratnika. U razgovoru s mještanima i neformalnim druženjima, jedan od Olibljana ironično je zaključio kako je Olib na putu da postane 51. američka savezna država. Američko iskustvo iseljenika upisano u vizuru dalmatinskog krajobraza prepoznali smo kao potencijal za istraživanje. Geografski izoliran otok, više odijeljen nego povezan trajektnim linijama, naseljen starijom populacijom i odsutan iz dominantnih turističkih narativa, već se samim dolaskom pokazao istraživački potentnim. Poput Baretićevog imaginarnog Trećića osuđenog na izolaciju, iseljavanje stanovnika i njihov povratak u starijoj životnoj dobi, Olib se pokazao jednako udaljenim, izmještenim u drugu realnost u kojoj se američko iskustvo povratnika očitovalo na svakom koraku. Iskrcavanje na tlo "51. američke savezne države" bilo je popraćeno taktovima Azrinog hita "Pit i to je Amerika". No, za razliku od Štulićeve "Amerike" zamišljene kroz Hollywood i rock'n'roll, "Amerika" kakvom su je doživjeli Olibljani bila je prvenstveno "rad i znoj".

Cilj je ovog rada prikazati utjecaj migracijskih procesa na identitet Olibljana, njihov odnos prema otočnom prostoru, mjestu koje Olib zauzima u njihovim naracijama i sjećanjima.¹ S obzirom na prirodu terenskog istraživanja na Olibu i nemogućnost nastavka istraživanja u olipskoj zajednici u Sjedinjenim Američkim Državama,² prvenstveno smo se usredotočili na fenomen povratnih migracija na Olib. To, naravno, nije isključivalo refleksiju raznovrsnih motiva za odlazak s Oliba te razumijevanja povratka kao dinamičnog procesa. S obzirom na to da je većina naših sugovornika povratak koncipirala kao dugotrajan proces, a ne jednostranu i obvezujuću odluku, u radu većinom rabimo pojam migracija jer uvažava kompleksnost raznolikih viđenja "odlazaka", "povrataka" i bivanja u transnacionalnim prostorima. Razumijevanje motiva za povratak na Olib, pa makar on bio i privremen, omogućilo nam je promišljanje identiteta olipske zajednice na Olibu i u SAD-u. U propitivanju, sučeljavanju i dijalogiziranju kompleksnih i višeslojnih interpretacija migracija kao trajnih procesa, posebna se pažnja posvećuje simbolima koji utjelovljuju raznolike vizije identiteta različitih aktera, kao i propitivanju metafora koje u sebi sažimlju suprotstavljena viđenja budućnosti otoka ugroženog demografskim padom. O iskustvu života u SAD-u razgovarali smo s povratnicima prilikom istraživanja na Olibu 2011. i 2012. godine. Razgovore smo vodili s povratnicima, među kojima je nemalo onih koji se još nisu dokraja odlučili na "veliki korak" konačnog povratka. Iako su intervjui bili primarno usmjereni prema povratnicima koje smo u vrijeme istraživanja zatekli na Olibu, nismo mogli zanemariti ni ostale otočane, poput Olibljana koji nikada nisu živjeli izvan Oliba ili pojedinaca koji su Olib učinili svojim domom. Iako su uvodni intervjui

¹ Kulturnoantropološko istraživanje na Olibu dio je projekta "Studentske Etnografije" organiziranog pod vodstvom Tomislava Oroza i Sandre Urem (Odjel za etnologiju i antropologiju, Sveučilište u Zadru) te Marine Blagaić (Institut za etnologiju i folkloristiku). U projektu su sudjelovali studenti druge godine preddiplomskog studija etnologije i kulturne antropologije pri Odjelu za etnologiju i kulturnu antropologiju Sveučilišta u Zadru. Sudjelovali su: Mariana Bežovan, Ivana Gmižić, Lea Kožul, Mateja Miočić, Žana Tkalčić, Vlatko Videk i Frano Živković. Zahvaljujemo svim Olibljanima koji su pomogli našem istraživanju. Posebno smo zahvalni Stanislavu Klevi, Marijanu Cukru te Francisku i Ivi Čoriću.

² U daljnjem tekstu Sjedinjene Američke Države označavamo kraticom SAD.

pretpostavljali neformalne razgovore s kazivačima o svakodnevnom događajima, ti su razgovori u kratkom vremenu poprimili oblik polustrukturiranih intervjua, u kojima smo se usredotočili na motive povratka kao i odlaska s Oliba, životne planove i prilagođavanje na novu kulturnu, društvenu i jezičnu sredinu. Dinamika provođenja intervjua bila je prvenstveno određena dnevnim ritmom naših kazivača, koji su vrijeme za intervjue odvajali u pauzama između ručka, gledanja televizijskih serija i unaprijed dogovorenih razgovora preko *Skypea* s djecom koja su ostala u SAD-u. Iako su kazivanja povratnika nerijetko završavala u stranputicama obiteljskih priča i recentnih mjesnih događanja, zdravstvenih tegoba, prehrambenih navika i administrativno-pravnih problema koji su ih zatekli po povratku, "slučajne anegdote" kojima smo bili izloženi, a koje su odudarale od teme istraživanja, nismo doživjeli kao "potrošeno vrijeme" niti kao "neuporabljive etnografske podatke".³ Upravo suprotno, već smo tijekom terenskog istraživanja uvidjeli da su informacije anegdotalnog tipa bile ujedno testiranje naše spremnosti da uistinu razumijemo njihove probleme, strahove i nade. Slušanje pojedinosti bilo je ključ za dubinsko razumijevanje osobnih i obiteljskih priča razapetih u širokom vremenskom razdoblju i transnacionalnom prostoru između SAD-a i Oliba.

Kulturna antropologija pristupa problemu migracija kao indikatoru kulturne razmjene, odnosno kao praksi pregovaranja kroz koju se mijenjaju i nanovo osmišljavaju različiti životni stilovi u konstantnim i dinamičnim dodirima među kulturama. Etnografija kao otekstovljenje istraživanja "na terenu" u izmijenjenim okolnostima (usp. Geertz 1988) pod zajedničkim nazivnikom okuplja različite interpretacije rascijepljenih doživljaja migrantskih stvarnosti. U autorskom smislu, postupak objedinjavanja različitih naracija unutar etnografije možemo promatrati kao fragmentarni dijalog⁴ autorskog glasa te heterogenih i disperznih iskaza kojima se upotpunjuje razumijevanje neuhvatljivog fenomena. Nadalje, takva etnografija predstavlja pokušaj kompiliranja raznovrsnih stilova, svjetonazora i pogleda u koje je "ugrađen 'stih' svakodnevnog života u fragmentarnim ritmovima postojanja" (usp. Thornton 1988: 286). Budući da je tekst osuđen na mnoštvo interpretacija pa je njegovo značenje, upozorava Tyler, "zbroy pogrešno shvaćenih dijelova" (usp. 1986: 135), nedovršena etnografija olipskih migracija zbroj je parcijalnih naracija, fragmentarnih reprezentacija i etnografskih crtica otvorenih novim tumačenjima. Dinamičnost fenomena poput migracija te nemogućnost njihova konačna dohvaćanja i tekstualnog prikazivanja u skladu je s teorijskim promišljanjima transnacionalnosti, koja dinamične migrantske stvarnosti, razmjene ideja, simbola ili prakticiranje životnih stilova istražuje u transnacionalnim društvenim prostorima

³ Problematika neuporabljivosti etnografskih podataka u središtu je znanstvenog interesa Jennifer A. Hamilton u članku "On the Ethics of Unusable Data". Hamilton neuporabljivim etnografskih podacima naziva one koji su pribavljeni u specifičnoj istraživačkoj situaciji slijedom čega ih nije moguće koristiti kao podatke u tradicionalnom smislu etnografije kao gustog opisa. Unatoč tome, Hamilton ih smatra središnjom točkom u pisanju etnografije (2009: 73–89). Na problematiku podataka koji izmiču tradicionalno shvaćenom poimanju etnografije upozorava i Kristin Peterson u članku "Phantom Epistemologies". Peterson pojmom fantomske epistemologije označava "empirijsku neuhvatljivost, neizrečeno promišljanje, politiku (ne)sumjerljivosti" (2009: 38), odnosno "polje poznatog, ali ujedno nepoznatog" (ibid.: 39). "Fantomske epistemologije nas ne upućuju u smjeru željene konkretnosti, odnosno 'činjenica', već nam nude analitičku otvorenost prema nečemu fascinirajućem i analitički provokativnom u tradicionalnom smislu empirijskog" (ibid.: 42).

⁴ Pojam fragmentarnog dijaloga koji koristimo u ovom radu ne priklanja se postojećim ovjerenim receptima (auto)refleksivnosti i epistemološke krhkosti koja karakterizira antropologiju nakon pokreta *Writing Culture*. Dijalog ne vidimo ni kao uvriježenu točku reproduciranja već ovjerenog recepta dijaloške etnografije, niti kao "unutarnje višeglasje naših monologa" u etnografskom diskursu (usp. Velčić 1991: 188). Također, naše upozorenje na fragmentarnost kulturnih prikaza te njihovu epistemološku krhkost nema za namjeru stilski ili etički ublažiti političko-povijesno-epistemološke reperkusije pisanja o Drugome, niti zauzeti poziciju privilegiranog i politički osviještenog sugovornika čija načelna dijalogičnost klizi u monološko naklapanje (usp. Biti 1997: 53). Fragmentarni dijalog vidimo kao savršeno-nesavršenu formu propitivanja kulturnih stvarnosti koje izmiču kodificirajućoj prirodi etnografske prakse i iluziji zaključnog razmatranja. Vidimo ga kao prostor u kojem se isprepliće žamor terenskoga iskustva i autorske organizacije teksta, kao interferenciju kognitivnog i socijalnog, tekstualnog i performativnog, odnosno kao poticajnu "svađu" različitih očista interpretacija koje svojom nedovršenošću ostavljaju prostor za nove interpretacije izvan samog teksta.

nadilaženjem kulturnih, nacionalnih ili teritorijalnih granica (usp. Glick Schiller et al. 1992; Brettell 2000). Nedovršenost kao otvorena mogućnost iskazivanja drukčijih interpretacija omogućava spajanje imaginativne sastavnice etnografije o svjetovima onkraj neposrednog iskustva i specifičnog znanja generiranog u praksi (usp. Marcus 2009: 28–29). Na takvu nas prirodu etnografije deteritorijaliziranih svjetova u kojima imaginacija postaje središnjom društvenom praksom (Appaurai 1991) upozorava i Paul Atkinson, navodeći kako "nije-dan tekst ne može oslikati svijet, niti može postojati cjelovita, doslovna deskripcija svijeta" (Atkinson 1990: 40). Reprerentacija disperznih i neuhvatljivih kulturnih stvarnosti poput transnacionalnih ne može biti tekstualno ukroćena niti može obuhvatiti cjelovitost životnog iskustva migranata. U mozaiku različitih iskustava, interpretacija, prošlosti i sadašnjosti, kao i "realnosti koje postoje kao mogućnosti, snovi ili noćne more" (usp. Thornton 1988: 289), ovaj rad nastoji propitati, sučeliti i staviti u dijalog kompleksne i višeslojne poglede na nikada završeni fenomen migracija. Fragmentarnost u ovom radu ne razumijemo kao privid dijaloškog bratstva između kognitivnog i društvenog (usp. Thornton 1988: 286) ni kao osvještavanje transcendentnosti etnografije i njezina terapeutska učinka (usp. Tyler 1986: 125) pa niti kao još jedan od zamagljenih žanrova koji bi oblikom mogli nalikovati na "kvantu teoriju u stihovima ili biografiju sročenu matematičkom jednadžbom" (Geertz 1983: 20). Isticanjem fragmentarnosti etnografskih zapisa želimo izmaknuti himerama cjelovitosti, činjeničnosti, realističnosti i ustaljenoj formi znanstvenog rada te ukazati na mogućnosti eksperimentalnog prikazivanja kulture i epistemološkog osvještavanja prikaza transnacionalnih kulturnih stvarnosti. Naše propitivanje problematike migracija na Olibu, osviješteno za iluzije faktualnosti, retorike holizma i imaginativnosti, ujedno je i eksperimentalni postupak pisanja etnografije kulturnog fenomena koji ne može biti dovršen zadnjim redcima ovog rada. On može funkcionirati jedino kao nedovršeni i fragmentarni dijalog autorske interpretacije i različitih diskurzivnih fragmenata koji poput veziva upotpunjuju vizuru krhkih sjećanja i dinamičnih praksi prebivanja u transnacionalnim prostorima (usp. Marcus i Cushman 1982: 25–26).

Unatoč fragmentarnosti kao temeljnoj odrednici našeg pristupa, rad smo podijelili u dvije cjeline. U poglavlju "Olipska odiseja – fragmenti životnog putovanja između naracije i etnografije" propitujemo identitet Oliba i njegovih stanovnika kroz analizu dvaju simbola otoka. Pritom ih kontekstualiziramo kroz analizu raznolikih naracija o motivima odlaska s otoka, života u SAD-u, te razlozima povratka na Olib. U poglavlju "Stvaranje novog otoka – između 'otoka koji tone' i 'američkog arhipelaga'" analiziramo odnos Olibljana prema otoku kao ishodištu životnih putovanja te suprotstavljamo metaforu američkog arhipelaga indigenoj viziji života na Olibu utjelovljenog u metafori otoka koji tone. Slijedom navedenoga, posebnu pažnju posvećujemo kazivačima koji su nas tijekom istraživanja "trpjeli", nerijetko udomljivali i koji su nam svojim kazivanjima osvijetljavali kompleksnost vlastitog životnog iskustva.

Olipska odiseja – fragmenti životnog putovanja između naracije i etnografije

Žamor putnika pri iskrcavanju ubrzo je zamijenjen tišinom pustog otoka na kojem se izgled ništa ne događa – jedan *bajkerski* pub, jedan restoran koji je veći dio godine zatvoren i trajektno pristanište s nekoliko klupa na kojima "domaći" željno iščekuju trajekt. Upravo na tom mjestu, na neformalnom sastajalištu otočana, refleksije o "Americi", životu i privre-

menom radu “preko oceana” ponovno oživljavaju, dok se lokalni otočni problemi i nedaće, svjetske krize i društvene promjene čine nadohvat rješenju. Priče o iseljavanju i životu u SAD-u dominantna su tema i nepresušan izvor razgovora. Odlazak u SAD ostavio je dojam gotovo traumatičnog iskustva u životu pojedinaca jer je odvajao obitelji, pridonio depopulaciji otoka i uzrokovao dramatične promjene u društvenom položaju migranata. “Amerika je uzdignula i uništila Olib”, zaključuju Olibljani, prema njihovim riječima “otok tone” kao posljedica i krajnji ishod emigracije. Danas škola na Olibu broji dva učenika, stoga metafora “otoka koji tone” nije referenca na doslovni nestanak otočnog prostora, nego na njegovo konceptualno smanjivanje kao posljedicu emigracije i prevladavajući udio stanovništva starije životne dobi (usp. Harris 2005). Paradoksalna situacija u kojoj smo se zatekli zahtijevala je da uzmemo u obzir raznovrsne poglede na migracijsko iskustvo te na preoblikovanje simboličke vizure otoka. Metafora “otoka koji tone” ponavljala se kao konstantna referenca u naracijama povratnika i “domaćih” o prošlosti otoka i pretkazanjima njegove budućnosti. Strah od metaforičnog potonuća, odnosno gubitka stanovništva i identiteta otoka gotovo da se mogao osjetiti u kazivanjima naših sugovornika. No, u isti mah bi crni scenarij otočne budućnosti osujetila *fjaka*, koja bi unijela letargičnost u trenutke nemira čime se na neodređeno odgađala apokaliptična vizija otočne budućnosti. Postavlja se pitanje u kojoj je mjeri odlazak s otoka prije nekoliko desetljeća utjecao na današnju demografsku sliku otoka? Kako je emigriranje većine Olibljana u prekoceanske zemlje utjecalo na njihovo poimanje identiteta te može li se izmijenjeni identitet u čijem je središtu pripadnost Olibu promišljati izvan granica samog otoka?

Iseljavanje s Oliba u SAD dio je širih i kompleksnih socioekonomskih procesa na istočnojadranskoj obali. Povijesni podaci, kada je riječ o 20. stoljeću, potvrđuju emigraciju kao kontinuiran proces tijekom čitavog razdoblja.⁵ Kada Olibljani govore o iseljavanju ili osobnim motivima odlaska na “privremeni rad” u SAD, dva su emigracijska vala koja ističu i u koja smještaju svoje iskustvo: prvi, koji započinje krajem 19. i početkom 20. stoljeća i traje do kraja Prvog svjetskog rata, te drugi, započet u drugoj polovini 20. stoljeća, kada imigracijska politika SAD-a postaje fleksibilnija prema imigrantima iz Istočne Europe.⁶ Prvi val intenzivnije emigracije s istočnojadranske obale u prekoceanske zemlje vezan je uz pojavu filokse-re, bolesti koja je uništila vinogradarstvo kao osnovnu poljoprivrednu granu i gospodarsku bazu većine stanovništva. U tom smislu Olib ne predstavlja iznimku, na što ukazuju podaci iz popisa stanovništva, koji svjedoče da je većina otočkih zemljoradnika u kratkom razdoblju emigrirala u SAD. Tako, primjerice, 1900. godine Olib broji 1495 stanovnika, da bi taj broj prema popisu iz 1953. godine bio smanjen na samo 805 stanovnika (usp. Faričić i Magaš 2002: 42). Osim filokse-re, implementacija vinske klauzule⁷ u razdoblju prvog vala iseljavanja pogoršala je gospodarsku situaciju na istočnojadranskoj obali, napose u sredinama u kojima je poljoprivredna djelatnost primarno bila vezana uz uzgoj vinove loze. U tom kontekstu, potraga za boljim mogućnostima i prilikama za život te iseljavanje kao krajnji ishod pojav-

⁵ Neki autori poput Ivina, kada je riječ o emigracijskim valovima, zaključuju kako su postojala četiri vala emigracije. Prvi intenzivniji val događa se između 1910. i 1914., kada se većina emigranata odlučuje za odlazak u Argentinu, Australiju i SAD. Drugi val počinje nakon Prvog svjetskog rata i traje do 1925. godine, kada većina emigrira u SAD. Treći val počinje 1935. i traje do 1940., a četvrti započinje nakon Drugog svjetskog rata (usp. Ivin 2009: 90–92).

⁶ *Immigration Restriction Act* iz 1921. godine naziv je američkog federalnog zakona koji je ograničio broj imigranata. Prema tom zakonu imigracijska kvota smanjena je na 3% zatečenog stanovništva te zemlje prema popisu stanovništva iz 1910. godine. Johnson-Reedov zakon iz 1924. godine dodatno je postrožio kriterije za prijam imigranata u SAD, smanjujući kvotu na 2% prema popisu stanovništva iz 1890. (usp. Lajić 1992: 140–141).

⁷ Vinska klauzula, izglasana 31. prosinca 1891. godine, dio je trgovinskog sporazuma između članica Trojnog saveza: Njemačke, Italije i Austro-Ugarske Monarhije. Sporazumom se omogućuje najpovoljnija prodaja talijanskog vina na austro-ugarskom tržištu (usp. Lajić 1992: 123).

ljuju se kao najbolje rješenje za pojedince i obitelji čija je egzistencija narušena negativnim ekonomskim trendovima.

Ovdje je bila samo motika, nema druge. Motika svaki dan, od ponedjeljka do subote! Ali je uvijek pjesma pri povratku sa kopanja na večer. Ali to je bila mizerija. Jadno! Ti ljudi su bili prisiljeni onda otići, i onda su pozivali društva (...) Reko jedan naš stari svećenik – Olib je uzdigla Amerika i upropastila! Istina je. Istina. Šezdeset i šeste godine je bilo najveće iseljenje iz Oliba. Po sedam, osam članova obitelji zajedno su odlazili u Ameriku. I ostalo je pusto... (Vjeko Vrban)

Motivi su bili da čovjek zaradi, da možeš djecu postaviti na noge, da im daš školovanje i da nešto zaradiš, da nešto stвориš u životu. (Franciska Čorić)

Drugi val intenzivnije emigracije počeo je u drugoj polovini 20. stoljeća, potaknut spomenutom fleksibilnijom imigracijskom politikom SAD-a prema imigrantima iz Istočne Europe. S obzirom na to da je većina stanovništva u tom razdoblju imala barem jednog člana uže ili šire obitelji u SAD-u, što potvrđuju i naši kazivači, emigracija u SAD nameće se kao logičan izbor potaknut pozitivnim iskustvima iseljenih Olibljana. Tako između 1948. i 2001. godine Olib ostaje bez 83,9% stanovništva (ibid.). Prema popisu stanovništva iz 2011. godine na Olibu živi 140 stanovnika, mahom umirovljeničke dobi, a u vrijeme našeg terenskog istraživanja na Olibu 2011. godine nije bilo djece.⁸ Iako povijesni izvori i statistička slika demografskih trendova upućuju na kontinuirani pad broja stanovnika, navedeni podatci oslikavaju samo jednu stranu medalje. Egzaktnost statistike ne daje odgovore na pitanja o simbolici Oliba u formiranju identiteta njegovih stanovnika, strategijama i taktikama stvaranja identiteta u izmijenjenim okolnostima, kao ni o obiteljskim te zavičajnim vezama koje se ne prekidaju zbog fizičke udaljenosti. Kulturnoantropološki pristup istraživanju identiteta kroz neposrednost iskustva bivanja "na terenu" dodatno rasvjetljuje kulturnu i identitetsku posljedicu migracije. Što znači biti Olibljaninom i veže li se "olipskost" kao odrednica identiteta uz bivanje na Olibu ili umreženost u zajednicu kojoj preduvjet nije otočna rezidencijalnost te koja se održava zajedničkim sjećanjima, obiteljskim vezama, dijalektom, prezimenima, pjesmama? Intervjui s povratnicima na otok pokazuju da je u kratkom razdoblju gotovo cjelokupno stanovništvo zamijenilo svoje boravište ulicama New Yorka i San Francisca,⁹ usvajajući nov društveni status i uloge u izmijenjenim kulturnim, društvenim i ekonomskim kontekstima. Motivi za odlazak s Oliba bili su različiti, ali u većini kazivanja svedeni na loše životne uvjete te neperpektivnu budućnost za mlađe generacije.

Nikad nismo engleski naučili pravilno. Nikada! Nikada s obzirom da nismo imali vremena za ići u školu. Niti on, on je, on je siromah moral radit. Ja sam morala radit. Mi, mi nismo imali vremena za poč u školu, nego jednostavno s ljudima, a ljudi... tu je bilo isto svih vrsta. (Franciska Čorić)

Kad sam isplatio dug, onda smo tek kupili namještaj, sag i to! Djelomično smo imali... *dining* smo imali. Ali ja nisam samo to radio! Ja san radio još u, u *Music Magazine*! Ali ne kao ovaj *writer* ili pisac članaka. Radio sam na, ovoj... *fax-machine*! (...) To je, u subotu san radio. A inače u petak sam radio na ovim, mašinama što su, to su zvali *wireroom*, šta su dolazile storije iz svih krajeva svita. (Ivo Čorić)

⁸ Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema spolu i starosti., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 2013., 481 i 482 str.

⁹ Većina povratnika s kojima smo razgovarali opisivala je svoje migracijsko iskustvo i život u SAD-u, a literatura koja problematizira demografsku sliku Oliba navodi i druge smjerove emigracije, od Južne Amerike, Kanade do Australije (usp. Ivin 2009).

Unatoč izmještanju većeg dijela olipske zajednice u nove društvene i kulturne kontekste, pripadnost Olibu i identifikacija s ishodišnom točkom “životnih putovanja” i dalje je ostajala ključnom referencom u samoidentifikaciji. Promatrajući migraciju kao kulturni fenomen, odnosno kao kontinuiran, dinamičan i višedimenzionalan proces, identitet Olibljana promatramo kao osjećaj pripadnosti zajednici smješten u dinamičnost migracijskog iskustva i transnacionalne realnosti. U kontekstu pripadnosti Olib se nameće kao kontinuirani topos naracija pri čemu u sebi utjelovljuje nostalgiju za “ljepšim vremenima”, familijarnost s otočnim prostorom, dijalektom, običajima i obiteljskom poviješću. Kulturna i socijalna dimenzija “privremenog boravka” u SAD-u najsnažnija je impresija kojom započinju naracije povratnika o njihovim životnim putovanjima. Takva ishodišna točka naracija ujedno pridonosi stvaranju Oliba kao doma u kojemu je moguće izmiriti osjećaj Drugosti stečen u drugim prostorima. Kultura pripadnosti Olibu tako je postala markerom identiteta pojedinca ili zajednice, odnosno kontinuiranom referencom simboličkoj demarkaciji između pravog doma i privremenih domova. Transnacionalni okvir u kojemu propitujemo migracije identitet migranata sagledava iz šire perspektive, u kojoj je pripadnost otoku u središtu poimanja identiteta.

Razumijevajući migraciju kao “multifazičan proces, s povratkom kao samo jednom fazom u migracijskom procesu” (Čapo Žmegač 2010b: 23), ili kao “kulturu koja putuje” (usp. Clifford 1992), naše smo istraživanje usmjerili prema migrantskim praksama naših kazivača, odnosno njihovim životnim stilovima i pravilima te izgradnji identiteta u prostorima između kulturnih sustava. Iako je kategorija pripadnosti otoku jedna od ključnih referenci pri definiranju identiteta pojedinaca ili zajednice, shvaćena je vrlo široko, nije ograničena granicama otoka niti joj je preduvjet rezidencijalnost. Migracijske prakse otočana kategoriju pripadnosti redefiniraju u najširem smislu, pri čemu su prakse njegovanja specifičnog olipskog životnog stila moguće u raznovrsnim kontekstima, prostorima i kulturama. Tako su, primjerice, specifični olipski običaji, plesovi, maskenbal, otočni životni stil ili dijalekt, uvijek referirani u odnosu na Olib tijekom “privremenog boravka” u SAD-u. Većina je naših sugovornika konstatala kako je život u SAD-u prvenstveno bio obilježen radom i skrblju za obitelj. Rijetki trenuci dokolice provodili su se u društvu drugih iseljenika, često okupljenih unutar Dobrotvornog društva Olib.¹⁰

¹⁰ “Dobrotvorno Društvo Olib – Friends of Olib Charity, Inc., karitativno je društvo koje okuplja Olibljane i njihove potomke u New Yorku i široj okolici, usko suradujući s Mjesnim i Crkvenim Odborom u Olibu. Ovome treba nadodati i pozitivnu suradnju koje ovo društvo ima s Olibljanima u Kaliforniji, a koji se okupljaju oko Odbora u San Francisku. Naše je Društvo pod imenom Friends of Olib Charity, Inc. registrirano kod federalnih vlasti, i može djelovati radom širom Amerike. Novčani dar poslan na naše društvo oslobođen je od poreza u prijavi godišnjeg dohodka (Tax Exempt). Ovaj kalendar kojeg imate ispred sebe, dio je naših karitativnih aktivnosti. Donacije primljene od vas biti će utrošene na očuvanju naše kulturne baštine. Hvala vam na daru i povjerenju! Dobrotvorno društvo Prijatelji Oliba” (<http://www.friendsofolib.com/charityactivity.html>). Dobrotvorno društvo Olib svoju aktivnost temelji na karitativnom radu prvotno osnovanih društava poput, primjerice, Društva Sv. Nikole osnovanog početkom 20. stoljeća ili Društva sinovi i kćeri Oliba. Ta su društva svojom su aktivnošću nastavljala djelovanje olipskih bratovština. Migracijom u SAD, karitativna aktivnost bratovština nastavljena je u novom kulturnom kontekstu i zakonskom okviru SAD-a. Društvo Sv. Nikole služilo je kao sastajalište Olibljanima u New Yorku i okolici, pomažući iseljenicima i njihovim obiteljima u slučaju nužde. Ako bi, primjerice, član društva preminuo tijekom svog boravka u SAD-u, ono bi organiziralo prijevoz pokojnika i pokop na Olibu te pokrilo financijske troškove pogreba i prijevoza u ime pokojnikove obitelji. Informacije vezane uz aktivnost Društva preuzete su s web stranice (<http://www.friendsofolib.com/>) te prikupljene tijekom terenskih istraživanja.

Fotografija 1. Amblem otoka Oliba

Fotografija 2. Amblem Dobrotvornog društva Olib

U sučeljavanju raznovrsnih stvarnosti, odnosno nostalgičnih slika otoka inspiriranih slavnom prošošću te migracijskim iskustvom, nismo mogli zanemariti danas aktualne simbole otoka. Dva olipska simbola predstavljaju dvije vizije otočnog identiteta. Uzimajući u obzir naraciju otočana, pokušali smo kroz simbole uvidjeti raznovrsne reprezentacije olipske prošlosti i budućnosti. S jedne strane, riječ je o amblemu na koji se većina naših sugovornika tijekom razgovora referirala kao na dominantan simbol otoka. Prema riječima naših kazivača, ovan i vinova loza koji obrubljuju grb predstavljaju glavne gospodarske resurse otoka, a mletačka obrambena utvrda reflektira početak naseljavanja Oliba u 15. stoljeću. O osjećaju autonomnosti svjedoči i natpis "Republika Olib" na istom amblemu, kao i ključni datumi: 1476. godina – godina naseljenja otoka i 14. svibnja 1900. – Dan otkupa zemlje. Amblem iseljenih Olibljana okupljenih u Dobrotvornom društvu Olib preuzima motiv mletačke utvrde, ali pritom spaja simboliku Oliba i New Yorka. Oba amblema pozivaju se većinom na olipsku prošlost evocirajući sliku Oliba kakvim ga vide otočani. Vino i sir koji su nekoć bili poznati olipski brendovi, sada se više ne proizvode na otoku ili je njihova proizvodnja zanemariva. Slike prošlosti koje dominiraju amblemom ne reflektiraju stvarnost kakvu smo zatekli, a paradoksalnost se još više očituje evociranjem godine naseljenja otoka koji je danas drastično depopulirao.

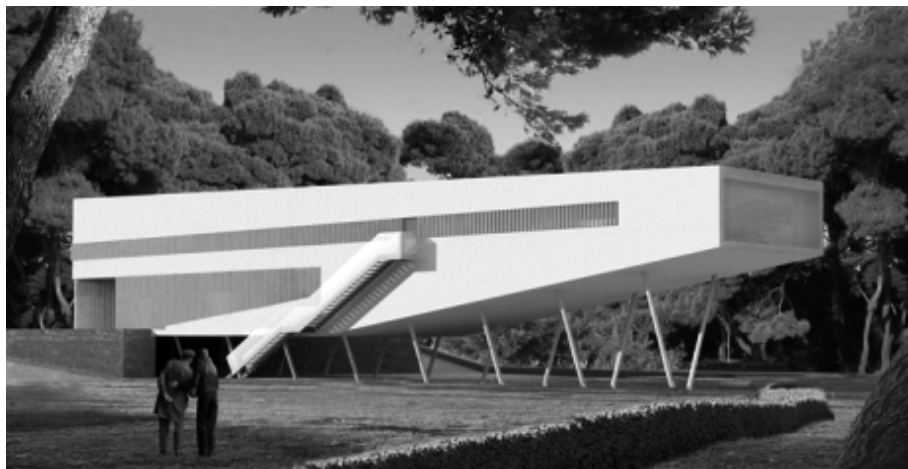

Fotografija 3. Vojimir Puljić, povratnik, pokazuje svoju tetovažu

Ima već deset godina. Vidi. Uzeo sam naljepnicu i odnio kod "tattoo" i pitao može li to povećati, a promijenio sam natpis "Republika Olib" i to sam promijenio. Ovaj grb je još ljepši. I grožđe je ljepše nego ondje. Baš je lijep. Mislim da je napravljen kad se obilježavala stogodišnjica crkve. Mislim da je to bilo '99. A ima isto drugačiji grb neki, imam na tanjurićima koji su nekad bili u biskupskoj kući, oni su stari preko sto godina. (Vojimir Puljić)

Nasuprot dominantnoj reprezentaciji Oliba nostalgичnim slikama prošlosti, novi simbol koji nastaje pokušava aktualizirati migracijom oblikovano iskustvo otoka. Ideja za taj simbol koji zadobiva sve više važnosti u otočnim *ćakulama* nastala je inicijativom samih otočana za izgradnju doma za starije i nemoćne. Budući da je većina povratnika starije dobi, pojedini Olibljani nastojali su riješiti problem skrbi. Angažiran je arhitektonski studio AB Forum, koji je pripremio idejno rješenje koristeći konfiguraciju terena te migracijsku prošlost otoka. Dom za starije i nemoćne izgledom podsjeća *kaić* – brodicu kojom su otočani ilegalno emigrirali za Italiju kao postaju na putu u SAD. Pozivajući se na emigracijski moment olipske prošlosti u kojem brod simbolizira odlazak, ali i povratak, arhitekti su na alegorijskoj razini pokušali predložiti konačno usidrenje migranata na otok i njihov posljednji odlazak s otoka. Iva Letilović u iznošenju idejnog rješenja arhitektonskog studija poziva se na filmsku referencu, odnosno na poznati film Ante Babaje "Izgubljeni zavičaj", u kojem se glavni junak vraća u zavičaj.

Fotografija 4. Izgled idejnog rješenja doma za starije i nemoćne na Olibu. Autori Igor Pedišić i Iva Letilović – Arhitektonski studio AB Forum

To je podsjetnik na čežnju za zavičajem ljudi koji su trbuhom za kruhom otišli u Ameriku i sada se žele vratiti kući. Neki se vraćaju bez obitelji ili je na Olibu nemaju pa trebaju određeni smještaj i sadržaje koje im Dom može ponuditi. Dom će biti podignut na nekadašnjemu crkvenom zemljištu u središtu naselja, nekih 300 metara od mora i s okolišem se spaja na mali mjesni trg. Može primiti 20 korisnika u 10 dvokrevetnih soba površine 30 četvornih metara. (Iva Letilović)¹¹

U New Yorku živi mnogo ljudi koji su podrijetlom s Oliba. Većina njih okupljena je u Udruhu Sveti Nikola, a želja im je da se nakon završetka radnog vijeka vrate na Olib, kako bi na svom otoku proveli starost. Iz tog razloga pokrenuli su inicijativu za gradnju doma za

¹¹ <http://www.057info.hr/vijesti/2010-12-31/brod-igora-pedisica-i-ive-letilovic-trebao-bi-ozivjeti-olib> (pristup 15. 1. 2013.).

stare i nemoćne na Olibu, a realizaciju projekta spremni su financirati vlastitim donacijama.
(Mario Pešut)¹²

Ideja arhitektonskog studija nije naišla na odobravanje većine Olibljana jer je prepoznata kao rješenje nametnuto izvana, bez uvažavanja potreba i mišljenja otočana. Osim zajednice koja se podijelila oko idejnog rješenja i moguće izvedbe, prisutan je i strah da će oblik doma prije evocirati ideju otoka čija je ekonomija usmjerenija moru,¹³ što je primjerenije susjednom otoku Silbi. Veliki financijski troškovi izgradnje i mogućnost pogrešne identifikacije otoka u očima neotočana, podijelili su Olibljane, koji uglavnom osporavaju velike troškove izgradnje. Unatoč tome, dva simbola otočnog identiteta i dalje figuriraju kao točke u kojima se prelamaju raznolike naracije o sudbini otoka, njegovoj povijesti i mjestu koje zauzima u izgradnji identiteta.

Stvaranje novog otoka – između "otoka koji tone" i "američkog arhipelaga"

Baš to što kažete, sada evo, sad si sjeo, i ideš ujutro, takoreći, ugazio si već u Ameriku. Od ovuda do Istre i od ovuda do Amerike takoreći skoro ista stvar. Moraš ići tamo, onda autobus do Pule, moraš ići, vamo si došo u Zadar, sad malo da imaš veza Zadar-Minhen, i u utorak ideš tamo, ujutro si u Zadru, popodne si u Americi. A mi smo trebali iz Oliba ići u Zadar, iz Zadra na Olib, a oni su već na drugom kontinentu. Četiri i po tisuće milja proša.
(Emil Čorić)

Olipsko-američka odiseja zarobljena/oslobođena između slika prošlosti te migracijskog iskustva, između više domovina, zavičaja i domova, konstituira se u transnacionalnom prostoru heterogenih praksi, životnih stilova i izričaja. Riječ je o prostoru u kojem se propituje, rekonfigurira i rekonceptualizira identitet Olibljana. Opetovana definiranja sudbine otoka kroz evokaciju njegova metaforičnog potonuća, nagnala su nas da u razgovorima s Olibljanima ponudimo drukčije viđenje iste sudbine. Budući da je većina otočana doživljavala New York bližim od Zagreba ili obližnjega kopna, mi smo "otok koji tone" vidjeli kao prostor čiji je identitet transnacionalnim migracijskim praksama nedvojbeno postao vezan uz drugu stranu Atlantika. Olib na koji su se svi referirali emanirao je izvan dalmatinskog otočnog arhipelaga i postao dijelom imaginarnog "američkog arhipelaga". Naizgled odvojen i u sebe zatvoren eksteritorijalan mikrokozmos otoka, migracijskim praksama izmješta se i proširuje u širi transnacionalni prostor, sažimljući u sebi mnoštvo utjecaja s raznih strana i nadahnjujući se raznim svjetovima (usp. Čapo Žmegač 2010a: 12).

¹² <http://www.zadarskilist.hr/clanci/03122009/povratnici-iz-amerike-financiraju-gradnju-doma> (pristup 15. 1. 2013.).

¹³ U intervjuima je Olib neprestano uspoređivan sa susjednom Silbom, što smo isprva doživjeli kao malomišćansku čarku između dvaju susjednih otoka. Većina je Olibljana svoj otok određivala kao otok s razvijenom poljoprivredom, za razliku od Silbe čija je ekonomija usmjerenija prema moru te koja je njegovala ribarstvo i pomorstvo. Slijedom navedenog, Olib je percipiran kao stočarski otok, s izraženom poljoprivrednom gospodarskom granom. Stoga je koncepcija broda u idejnom rješenju doma za umirovljenike shvaćena kao simbolika susjednog otoka, koja ne korespondira s Olibom kakvim ga vide njegovi stanovnici. Nerijetko su kazivanja sugovornika pokušavala naći razloge za takvu pogrešnu interpretaciju pozivanjem na porijeklo arhitekture koja ljetuje na susjednoj Silbi. Unatoč našoj početnoj pretpostavci, inzistiranje na razlikovanju Oliba od Silbe u kazivanjima naših sugovornika, omogućilo nam je uvid u različite strategije izgradnje identiteta kojemu je jedna od ključnih odrednica pozicioniranje Oliba u javnom predstavljanju. S obzirom na slabu reprezentiranost Oliba u turističkom marketingu i široj javnosti, ucrtavanje Oliba na kartu poznatih otočnih destinacija nerijetko je bila tema kojom su započinjali razgovori s otočanima.

Onamo si *foreigner*, a ovdje si Amerikanac. Pa ja sam Hrvat i Olibljanin. Imam i hrvatski i američki pasoš, dvostruko državljanstvo, no ovdje su mi bili otac i mama, brat. Da nisam imao nikoga, možda, onda bi to zaboravio, ali kad imaš nekoga ovdje onda uvijek dođeš. (Vojimir Pulišić)

U propitivanju raznovrsnih vizija identiteta Oliba i razumijevanju njegove rekonceptualizacije nemoguće je zanemariti različite aktere koji utvrđuju kriterije “tko se ima pravo nazivati Olibljaninom”. Pritom je potrebno uzeti u obzir različita pravila za određivanje pripadnosti koje su uspostavili povratnici i otočani koji se nisu iselili i koji su svoj životni vijek proveli na Olibu. Višestrukost kriterija uvijek se određuje u odnosu na Olib kao ishodište prosudbe, stoga su granice pripadnosti otoku zamagljene i arbitrarne. Konfiguriranje olipskog identiteta usko je vezano uz pripadnost otočnom prostoru, pri čemu valja imati na umu da se pojam pripadnosti različito razumijeva u širokom rasponu od emocionalne i obiteljske do doslovne fizičke prisutnosti.¹⁴ Za razumijevanje snažne povezanosti s otočnim prostorom valja naglasiti ulogu zemlje u koncipiranju vlastitog identiteta. Pritom je tu povezanost potrebno sagledati i razumjeti unutar povijesno-društvenog konteksta kako bi se razumjela snažna veza Olibljana s otokom.

Gotovo usporedno s početkom prvog intenzivnijeg vala emigriranja u SAD, Olibljani otkupljuju zemlju od osiromašenog talijanskog plemstva.¹⁵ Otkupom prestaju biti koloni i postaju vlasnicima zemlje koju obrađuju. O važnosti tog povijesnog događaja svjedoči i činjenica da se datum otkupa zemlje i danas slavi s obje strane Atlantika. U SAD-u i na Olibu 14. svibnja obilježava se kao Dan otkupa zemlje,¹⁶ a do prije nekoliko godina potomci iseljenih Olibljana posjećivali su otok na taj dan. Većina potomaka iseljenih Olibljana ne prodaje naslijeđene parcele osiguravajući na taj način vezu sa zemljom svojih predaka, odnosno simboličku prisutnost na otoku. Onaj tko bi se usudio prekršiti nepisano pravilo, odnosno odlučio se zemlju prodati, bio bi prema riječima naših kazivača označen kao *raspistan*. Takav bi se pojedinac prodajom djedovine odrekao svojih korijena, veze s otokom i olipskom zajednicom. Akhil Gupta i James Ferguson (1992) propitujući ustaljene koncepcije prostora, mjesta i kulture te odnose među njima, problematiziraju ukorjenjivanje identiteta u prostoru. Za iseljene Olibljane i njihove potomke, pripadati Olibu znači referirati se na otok kao ishodište životnih putovanja, odnosno, riječima Gupte i Fergusona, na “simbolično utočište raseljene zajednice” (ibid.: 11).

U specifičnoj situaciji depopuliranog otoka, kao i tradicijom ustaljenog pravila neprodavanja zemlje, uspostavljena je nova praksa koja je otvorila vrata novim “otočanima”. Ratna zbivanja na prostoru Bosne i Hercegovine uzrokovala su migracije velikog dijela stanovništva dio kojih svoj novi dom pronalazi na Olibu.¹⁷ Privremeni boravak novopridošlom stanovništvu omogućen je u kućama iseljenih Olibljana, a nakon nekog vremena pravno je reguliran njihov status podstanara u donedavno napuštenim kućama. Primjerice, danas Olib broji stotinjak stanovnika od čega veliki postotak čine državljani BiH. Unajmljujući napuštene kuće, novi doseljenici iz BiH obvezali su se održavati ih dvadeset do trideset godina.¹⁸ Dugoročni

¹⁴ Ne postoji jedan ekskluzivni kriterij pozivanjem na kojeg se isključuju drugi kriteriji i drugačije interpretacije. Riječ je isključivo o isticanju dominantnog kriterija kojem sugovornici daju primat u samoidentifikaciji i temeljem kojeg stvaraju viziju svojeg olipskog identiteta.

¹⁵ Sve do 1797. godine Olib je bio pod mletačkom upravom, tada prelazi u vlasništvo talijanske plemićke obitelji Filippi (usp. Ivin 2009: 7).

¹⁶ “...dana 14. svibnja pred javnim bilježnikom Radoslavom Papafava zaključen i potpisan kupoprodajni ugovor za svotu od 50.000 (pedeset tisuća) forinti” (Cukar 1970: 34).

¹⁷ Prema riječima kazivača, doseljavanje “Bosanaca” na Olib, kako se na njih referiraju Olibljani, počinje osamdesetih godina kada kao građevinski radnici dolaze na otok. Naknadno za vrijeme rata dolazi još doseljenika.

¹⁸ Većina naših sugovornika referirala se na državljane BiH kao na privremene radnike.

je najam u određenoj mjeri jamstvo potencijalnog povratka iseljenim Olibljanima. Taj fenomen upućuje na trend povratnih migracija kao kompleksnog procesa u kojem je "odlučivanje o povratku dugotrajan, raznoličan i složen proces, s elementima romantiziranja domovine i pažljivoga odmjeravanja mogućnosti što se u njoj nude" (Čapo Žmegač 2010b: 24). Migracije motivirane ukorjenjivanjem u zemlji predaka u fokusu su istraživanja Susanne Wessendorf (2007), koja na primjeru potomaka Talijana iseljenih u Švicarsku naglašava motive povratka u državu porijekla, romantiziranu i imaginiranu naracijama. Iako na Olibu nitko iz druge ili treće generacije ne naseljava otok u potrazi za korijenima, iseljeni otočani u svojim kazivanjima o motivima povratka naglašavaju važnost korijena. Korijeni kao metafora objedinjuju pripadnost zavičaju, nostalgiju i povratak u obiteljski dom, kojeg Avtar Brah definira kao *diskurs lokalnosti*, odnosno kao "ukorjenjivanje" bijegom od svjetovnog i neočekivanog (2005: 4).

Kad bi doša ovdje, to volim. To je moje vlastito. Iako si otišao u mladim godinama uvijek te privlači ova gruda, kamen, stina, mi velimo ovdje – *grota*. Uvijek sam mislio da mi je ovdje živjeti, i onda, malo po malo, kad sam se rastao... I onda sam misli – zašto doći ovdje na dva, tri, četiri mjeseca, a dok si tu moraš plaćati i tamo i ovamo, i onda sam kazao nek' ide k vragu sve i ja ću doći ovdje. (...) Baš mi je drago što sam se odlučio doći, baš sam zadovoljan. (Vojimir Pulišić)

Pršut, sir, maslinovo ulje. Kad smo otišli još smo bili jadni siromašni, nismo imali ništa. Uvijek nešto nosite, a nešto primete. Moja sestra je obožavala čokoladice Životinjsko carstvo, Bajadere, Griotte i to. Uvijek smo to nosili, pa Vegeta, Cedevita, to se obavezno nosi. Ali, sad se Vegeta može kupiti i tamo. (Franciska Čorić)

Ja sam jako društven čovjek, volim se zafrkavati (...) I živim u okolici di ima baš tri, četiri Hrvata, u stvari rođaka moje žene. Tako da svaku nedilju kad idemo u crkvu se vidimo, skoro svaki dan on staje kod mene, ja kod njega i provodimo dosta i ja mislim da nema dana da se ne spomene Olib, razumiješ? U zafrkanciji, ajmo sad na Olib ajmo sad na Olib... Tako da smo uvik u nostalgiji, nostalgija je jako jako velika. (...) I onda je bio otkup Oliba, na 14. svibnja. Mi u Americi smo uvijek običavali na taj dan napraviti misu, i poslije mise ples. I onda se tako skupimo. Jedanput isto u jeseni i jedanput u proljeće. Skupiš se na ples, i kad se ples završi, ideš kući i više o Olibu ne govoriš, samo dobiješ pismo dosta puta. Sad recimo treba tražit pomoć za crkvu, za puteve, za ovo što je. I onda svak da, koliko možeš dati i to ti je. (Emil Čorić)

Još uvijek jedem po američkom stilu. Imam lagani doručak, kao sendvič, ali kuham za večeru koja je velika. To je tako američki. (Vojimir Pulišić)

Romantizirano sjećanje na Olib "kakav je nekad bio" pojavljuje se kao kontinuirana referenca u naracijama migranata, a ujedno je poticaj povratku na otok u umirovljeničkim danima. Nostalgija je često bila dodatno inspirirana domaćom hranom, dalmatinskim pjesmama i blagdanskim okupljanjima. Otok koji je većinu svoje povijesti bio prostor iseljavanja, u novije vrijeme postaje mjestom povratka Olibljanima koji su stekli svoje "američke" mirovine. Iako su prakse povratka različite i ovise od slučaja do slučaja, većina kazivača opisuje svoj povratak kao djelomičan. Povratnici dio godine provode na Olibu, dio u SAD-u, ekvilibrirajući između više kultura i više zemalja. S druge strane, trend povratnih migracija često je sa sobom donosio razočaranje sa stvarnošću koju su povratnici zatekli, a koja je bila daleko od zamišljene slike mjesta koje su za sobom ostavili i mitologizirali tijekom odsutnosti. Povratnici, ili *Amerikanci*, kako se na njih referira lokalno stanovništvo, dom pronalaze na Olibu ne odričući se u potpunosti životnog stila usvojenog u SAD-u. Razlozi povratka su uglavnom jake veze s Olibom kao otokom njihove mladosti, gotovo mitskim mjestom u njihovim naracijama.

Fotografija 5. Auto za golf
uvezen iz SAD-a

Donirali novac za Olib! To je sve išlo od Amerikanaca, naših donacija! Mi smo samo sakupljali za pomoć na Olibu! Iz ljubavi! Iz ljubavi prema otoku! Mi smo tili da napreduje naš otok, to je bio glavni cilj. (...) Cementirali smo putove, elektriку smo skroz napravili, baš je ona zgrada sazidana iz temelja i tu je bila centrala! Onda je bila struja samo navečer, to nije bilo preko dana. Ali mi smo rekli, da sve instalacije, seoska instalacija, to je sve plaćeno iz para iz Amerike. (Ivo i Franciska Čorić)

Ajme mi ti u zadnje vrime dosta dovučemo, donesemo... Najviše nosim, jer ne mogu dobiti ovdje, Skop. Ja imam protezu, pa onda, kad operem, onda usta operem s tim, operem svakog jutra i večer. (...) Dovučemo, ja, s kontejnerima se dolazi! Dovučemo, Bounty papira, onoga za brisanje! Da da. Glupost, ali sad vidim sve više i više, sad ima toliko stvari da čovjek ne mora. Ja san prije Shout, za fleke na robi. Čak sam i to na galone Shouta, pa ovaj... niti to sad. (Franciska Čorić)

Financijski kapital koji su povratnici donijeli sa sobom na Olib omogućio je lagodniji i komotniji život kojeg se ne žele odreći povratkom. Osim vidljivih iskaza američkog stila života u ruralnom prostoru otoka, lokalni dijalekt također je svjedok emigracijskog iskustva. Amerikanizmi, koji su se uvelike inkorporirali u otočni dijalekt, jedan su od prvih dokaza života prožetog Amerikom i prenesenog na otok. No osim najvidljivijih elemenata "amerikanizacije", razgovori s povratnicima govorili su o kompleksnosti američkog iskustva prisutnog u životima povratnika i ostalih otočana. Od hrane, preko namještaja, uređenja i izgleda kuća, rasporeda dnevnih aktivnosti (vrijeme ručka, npr.), višekratnih godišnjih putovanja u SAD, do najsitnijih detalja, olipski "način života" transformirao se i obogatio intenzivnim prepletanjem kultura.

Za razumijevanje pravila kojima se određuje pripadnost Olibu ne treba zanemariti ni "treću stranu". Riječ je o Olibljanima koji čitav svoj život provode na otoku, ne upuštajući se u emigracijski pothvat. Njihovo konceptualiziranje vlastite pripadnosti otoku i identiteta uvjetovanog otočkim iskustvom upozorava nas na dinamičnost identitetskih strategija, koje se ne inspiriraju isključivo esencijaliziranom vlastitošću uronjenom u iskustvo migracije i idealizirane prošlosti, nego su rezultat heterogenih iskustava uvjetovanih pozicionalnošću vlastitosti na granicama povijesti, kulture i moći (usp. Hall 1990). Nazivati se *bodulom*, odnosno smatrati se Olibljaninom, rijetkim pripadnicima mlađe generacije znači ne napuštati otok i biti dijelom otočkog života sa svim njegovim prednostima i nedostacima. Biti Olibljaninom ne znači posjetiti Olib u ljetnim mjesecima i iskusiti samo "jednu stranu priče". Kriterij fizičke pripadnosti odnosno rezidencijalnosti primarna je odrednica u poimanju identiteta, ali ne isključuje mogućnost kratkotrajnih odlazaka s otoka.

Naš život na Olibu, i ljudi na Olibu... Priznam samo ljude koji žive na Olibu iza zadnji devetoga pa do prvi šestoga, to su Olibljani, nebitno koja je njihova povijest, koji su njihovi preci. Onaj čovjek koji odradi u komadu... To! (Blaž Derokov, neiseljenik)

I onda kad oni dođu u tu penziju oni cili život sanjaju kako će doć na Olib... I kad dođu na taj Olib u toj penziji oni su toliko zatupljeni jadni od silnoga rada da misle da je taj Olib napredovao maksimalno pet godina od onda od kad su oni otišli. I onda kad dođu nazad, i vide mene i njega i njega i njega i Sašu... i dvi terase, svake godine još jedna, i onda im ništa nije jasno... kao... mi smo cili život radili, zaradili smo te dolare, da dođemo doma i živimo na tom Olibu, našem Olibu, kad tamo neki Saša, Saša mi daje piti, Saša mi daje jisti, Saša mi daje, Saša mi kopa kumpire... sve neki Saša... A ko je Saša? Svi smo mi Saša. On on... on on on... i ja na kraju krajeva. Imaju svoj đir i ne vide nikoga... Ni mene ni njega ni njega... tipa, imaju par ljudi koji su se vratili, to su oni koji su se vratili za stalno. Oni vrte svoj film, imaju svoj đir, komad kaića, komad zemlje i bog... (Blaž Derokov)

Uočavajući raznolike kriterije koji određuju pripadnost Olibu, bilo da je riječ o perspektivi iseljenika ili onoj *domaćih*, nismo mogli ne osvrnuti se na "otok koji tone". Mi smo vidjeli Olib kao dio američkog arhipelaga, odnosno zamišljenog otočnog prostora transponiranog u transnacionalni prostor. Ta je metafora nastojala sumirati naše viđenje i zatečenu realnost te kontrirati općeprihvaćenom pogledu na otok. U tom smislu, metafora američkog arhipelaga koja u sebi objedinjuje zamišljeni prostor od Oliba do SAD-a imala je za namjeru ukazati na stvaranje nove društvene realnosti kao posljedice migracijskog iskustva. Naši sugovornici djelomično su je ironično nadopunili novim viđenjem otoka kao potencijalno 51. američke savezne države. Novi otok koji nastaje nije fiksirana slika prošlosti, on je obogaćen novim iskustvima života između kultura. Američki arhipelag heuristička je platforma za propitivanje novog olipskog identiteta i stvarnosti kao transsocijalnog i transkulturnog fenomena.

Emigracija je svugdje jedna, ne poznaš jezik i ne znaš gdje ideš... ali uspjeli smo se snaći... mi smo bili jedni od prvih koji su se vratili... jedini. Ja sam poznavao puno ljudi... iz Privlake, Vira, s Ugljana. Ljudi su dolazili u Ameriku i zaboravili svoj dom Olib... Malo se ljudi vraća za stalno... amerikanizirali su se... zarobio ih je novac... domovi su propali i narod se ne vraća. (Vjeko Vrban)

Vraćajući se na drugu stranu "američkog arhipelaga", povratnici djelomično ostvaruju život definiran nostalgijom i stvaraju novi otok. Američko i olipsko životno iskustvo migranata ujedinjuje se i manifestira u transnacionalnom prostoru "američkog arhipelaga". Taj dijalog kultura, povezivanje udaljenih prostora i prepletanje raznolikih životnih ritmova iznjedrili su

nov otok u kojem se američki životni stil pojavljuje na Olibu, a olipski u SAD-u. Kao transnacionalni i transkulturni prostor, koji se može imaginirati, ali ne i smjestiti, "američki arhipelag" manifestira se kroz mješavinu starog i novog životnog stila, američkog i dalmatinskog, modernog i tradicionalnog. Kako drukčije objasniti pragmatičnost stečenu u SAD-u prožetu *fjekom*, američki stil gradnje kuća u ruralnom dalmatinskom krajobrazu, hranu uvezenu iz SAD-a u zemlji ponosnoj na tradicionalnu autohtonu kuhinju, golf-aute umjesto *tovara*, svakodnevnu *Skype* komunikaciju s djecom u Americi, i u isto vrijeme lošu vezu sa susjednim kopnom? Taj snažan osjećaj pripadnosti otoku, zemlji koju su preci iseljenika teškom mukom otkupili, manifestira se i trendom koji u posljednje vrijeme dobiva sve veću važnost. Naime, u želji za svojim posljednjim počivalištem na Olibu, iseljenici preminuli u SAD-u uz pomoć Dobrotvornog društva Olib bivaju sahranjeni na otoku. Budući da je za većinu Olibljana zemlja gotovo sveta, ta praksa ima dublje značenje ukazujući na jake emocionalne veze iseljenika s Olibom.

Prema zaključku...

Promatrajući migraciju kao trajni proces, ovaj zaključak nema namjeru sistematizirati i definicijom fiksirati fenomen migracija. Namjera je bila propitati fenomen migracija na Olibu te njihov utjecaj na transformaciju osobnih i kolektivnih identiteta otočana. Nadalje, u prikazivanju transnacionalnih stvarnosti migranata nastojali smo eksperimentirati načinima reprezentacije nedovršenog kulturnog fenomena, odnosno odmaknuti se od ustaljenih formi retorike i tekstualnih konvencija. U pokušaju tekstualnog objedinjavanja autorskih interpretacija i zapisanih iskustava migranata, nastojali smo ukazati na dinamičnost fenomena migracija te na fragmentarnost i nužnu nedovršenost pokušaja objedinjavanja različitih "glasova". Pritom nedovršenost ne smatramo retoričkom isprikom za eventualne propuste ni ograđivanjem od loše kritike (usp. Marcus 2009: 28). Naprotiv, nedovršenost u prikazivanju fenomena čija dinamika izmiče kodificirajućoj prirodi etnografije, smatramo neizbježnom. Eksperimentalnost u niveliranju različitih diskursa smatramo prednošću ovog rada, koja ima potencijal izmicanja čvrsto strukturiranim stvarnostima. Suprotstavljajući metaforu "američkog arhipelaga" autopredodžbi "otoka koji tone" iznjedrilo se novo i drukčije razumijevanje Oliba kao kontinuirane reference identiteta. Smatrati se Olibljaninom pritom ne znači kontinuirano prebivati na otoku nostalgичno zazivajući sretnije dane. Nostalgичne slike otoka koji su kazivači prizivali u svojim kazivanjima, a koji sada nažalost "tone", vidjeli smo kao simboličku točku identiteta koja je izmicala fiksiranju. Pripadnost otoku koja je nerijetko podrazumijevala rezidencijalnost, emanirala je izvan granica otoka i redefinirala se kao pripadnost zajednici Olibljana s obje strane oceana. Migracijsko iskustvo Olibljana kao i transnacionalne prakse ekvibriranja među kulturama izmjestile su ga u simbolički američki arhipelag, ali istodobno američko iskustvo upisale u ishodište životnih putovanja. Taj pomak u pogledu i definiranju istog problema omogućio je da migracijskim iskustvom oblikovanu sliku otoka promatramo kao fluidnu kategoriju ostvarenu u neprestanom strujanju različitih životnih stilova, kultura i praksi. Dijalog zaodjenut fragmentarnošću, osuđen na nepotpunost provizornog glasa struke i otvoren za nove interpretacije čitatelja (usp. Tedlock i Menheim 1995: 3), koncipirali smo kao poticaj promišljanju identiteta i stvarnosti koje nisu fiksirane specifičnim prostornim i vremenskim koordinatama. Smatrajući kako bi konačan zaključak dao lažan osjećaj autorske kontrole nad naracijama (usp. Abu Lughod 1993), posljednje retke zaključka ostavljamo nedovršenima i otvorenima za nove interpretacije...

Popis kazivača (imena i prezimena su objavljena uz suglasnost)

Emil Čorić je rođen 1950. godine. U SAD odlazi 28. travnja 1972. Smjestio se u New Yorku, gdje su već živjeli njegovi braća i sestre. Supruga je živjela u SAD-u prije Emilova dolaska, a upoznali su za njezina posjeta Olibu ("meni je moja današnja žena, došla iz Amerike i onda smo se upoznali i onda sam ja otišao u Ameriku"). U SAD-u su se vjenčali, a za stalni povratak na Olib Emil se odlučuje po umirovljenju (1. prosinca 2010.), nakon gotovo četrdeset godina života u iseljeništvu. Njegova djeca i unuci ostali su u SAD-u.

Franciska i Ivo Čorić u SAD odlaze 1967. godine. Prva postaja u SAD-u bio je New York. Brojni članovi obitelji Ive Čorića već su niz godina živjeli u SAD-u. Franciska i Ivo kraće vrijeme žive u Njemačkoj, a na Olib se vraćaju 1985. godine. Godine 1986. iz financijskih razloga ponovno odlaze u SAD. Otkad su u mirovini, šest mjeseci provode na Olibu, šest mjeseci u SAD-u, prvenstveno radi obitelji, djece i unučadi.

Nikola Derokov rođen je na Olibu 1937. godine. S otoka odlazi 1956. godine, bježeći za Italiju preko koje nastoji doći u SAD. U Italiji boravi u radnom logoru gotovo tri godine čekajući odluku o otvaranju kvote za imigrante. U SAD-u se nalaze brojni članovi njegove obitelji. Na Olib se vratio 2011. godine, iako trenutačno zbog administrativnih problema dio godine živi u SAD-u, dio na Olibu (supruga je rođena u SAD-u i ne planira se preseliti na Olib).

Vojimir Pulišić u SAD odlazi 1968. godine na očev poticaj. Prije njega s Oliba odlaze i drugi članovi njegove obitelji, među njima i brat. U San Franciscu je proveo četrdeset jednu godinu iako je namjeravao ostati samo pet-šest. Nakon razvoda sve češće posjećuje Olib (pogotovo od 2000. godine), a po umirovljenju, 2010. godine, postaje njegov stalni stanovnik. Djeca i unuci žive u SAD-u, a na Olib dolaze turistički.

Vjeko Vrban u SAD-u je od 1968./1969. godine gdje se ubrzo i vjenčao s Olibljankom koja je iselila s roditeljima gotovo u isto vrijeme. Na Olib se vraća 1977. (zbog ozljede više nije bio sposoban za fizički rad). Njegova su djeca odrasla u Hrvatskoj, a tijekom devedesetih iselila su se u SAD. Vjeko Vrban sa suprugom živi na Olibu.

LITERATURA

- Abu Lughod, Lila. 1993. *Writing Women's Worlds. Bedouin Stories*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Appadurai, Arjun. 1991. "Global Ethnoscapes. Notes and Queries for a Transnational Anthropology". U *Recapturing Anthropology. Working in the Present*. Richard G. Fox, ur. Santa Fe: School of American Research Press, 191–210.
- Atkinson, Paul. 1990. *The Ethnographic Imagination. Textual Construction of Reality*. London, New York: Routledge.
- Baretić, Renato. 2003. *Osmi povjerenik*. Zagreb: AGM.
- Biti, Vladimir. 1997. *Pojmovnik suvremene teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brah, Avtar. 2005. *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities (Gender, Race, Ethnicity)*. New York: Routledge.
- Brettell, Caroline B. 2000. "Theorizing Migration in Anthropology". U *Migration Theory. Talking across Disciplines*. Caroline B. Brettell i James F. Hollifield, ur. New York, London: Routledge, 97–135.
- Clifford, James. 1992. "Travelling Cultures". U *Cultural Studies*. Lawrence Grossberg et al., ur. New York: Routledge, 96–116.
- Cukar, Kažimir. 1970. *Prošlost Oliba*. Olib.
- Čapo Žmegač, Jasna. 2010a. "Gastarbajterski arhipelag i pripadnost". U *Arhipelag Gastarbeiter. Drago Trumbetaš i njegov svijet*. Jasna Čapo Žmegač, Branko Franceschi i Nenad Popović, ur. Zagreb: HDLU [s.p].
- Čapo Žmegač, Jasna. 2010b. "Različiti pristupi povratnim migracijama. Primjer Hrvatske". *Studia ethnologica Croatica* 22: 11–38.
- Faričić, Josip i Damir Magaš. 2002. "Problemi suvremene socio-geografske preobrazbe otoka Oliba". *Geoadria* 7/2: 35–62.
- Geertz, Clifford. 1983. *Local Knowledge*. New York: Basic Books.
- Geertz, Clifford. 1988. *Works and Lives. The Anthropologist as Author*. Stanford: Stanford University Press.
- Glick Schiller, Nina et al. 1992. "Transnationalism. A New Analytical Framework for Understanding Migration". U *Towards a Transnational Perspective on Migration. Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. Nina Glick Schiller et al., ur. New York: New York Academy of Sciences, 1–24.
- Gupta, Akhil i James Ferguson. 1992. "Beyond 'Culture'. Space, Identity and the Politics of Difference". *Cultural Anthropology*. <http://www.jstor.org/stable/656518> (pristup 10. 3. 2012.).

- Hall, Stuart. 1990. "Cultural Identity and Diaspora". U *Identity. Community, Culture, Difference*. Jonathan Rutherford, ur. London: Lawrence and Wishart, 222–237.
- Hamilton, Jennifer A. 2009. "On the Ethics of Unusable Data". U *Fieldwork is not what It used to be. Learning Anthropology's Method in a Time of Transition*. James D. Faubion i George Marcus, ur. Ithaca, London: Cornell University Press, 73–89.
- Harris, William Vernon. 2005. *Rethinking the Mediterranean*. Oxford: University Press.
- Ivin, Lovro. 2009. *Olib – Otok, selo i ljudi*. Zagreb, Olib: Družba "Braća hrvatskoga zmaja", Mjesni odbor Oliba.
- Lajić, Ivan. 1992. *Stanovništvo dalmatinskih otoka. Povijesne i suvremene značajke depopulacije*. Zagreb: Consilium.
- Lippmann, Walter. 1922. *Public Opinion*. New York: Free Press.
- Marcus, George E. i Dick Cushman. 1982. "Ethnographies as Texts". *Annual Review of Anthropology*. <http://www.jstor.org/stable/2155775> (pristup 11. 5. 2012.).
- Marcus, George. 2009. "Introduction. Notes Toward an Ethnographic Memoir of Supervising Graduate Research Through Anthropology's Decades Of Transformation". U *Fieldwork is not what It used to be. Learning Anthropology's Method in a Time of Transition*. James D. Faubion i George Marcus, ur. Ithaca, London: Cornell University Press, 1–34.
- Peterson, Kristin. 2009. "Phantom Epistemologies". U *Fieldwork is not what It used to be. Learning Anthropology's Method in a Time of Transition*. James D. Faubion i George Marcus, ur. Ithaca, London: Cornell University Press, 37–51.
- Tedlock, Dennis i Bruce Mannheim, ur. 1995. *The Dialogic Emergence of Culture*. Urbana, Chicago: University of Illinois Press.
- Thornton, Robert. 1988. "The Rhetoric of Ethnographic Holism". *Cultural Anthropology*. <http://www.jstor.org/stable/656176> (pristup 25. 2. 2013.).
- Tyler, Stephen A. 1986. "Postmodern Ethnography. From Document of the Occult to Occult Document". U *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. James Clifford i George G. Marcus, ur. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 122–140.
- Velčić, Mirna. 1991. *Otisak priče. Intertekstualno proučavanje autobiografije*. Zagreb: August Cesarec.
- Wessendorf, Susanne. 2007. "'Roots-migrants'. Transnationalism and 'Return' among Second-generation Italians in Switzerland". *Journal of Ethnic and Migration Studies*. [<http://dx.doi.org/10.1080/13691830701541614>]

From "Sinking Island" to "American Archipelago". Fragmented Ethnography of the Return Migration on the Island of Olib

Summary

This paper analyzes the migration processes on the island of Olib, that much of its history was a place of intensive emigration to overseas countries. Particular emphasis is placed on the return migration trend of the islanders who, after years of absence, decided to spend their retirement days on Olib. Cultural implications of return migration manifest itself by implementing American experience of returnees in the rural surroundings of the north Dalmatian island. In the context of these changes, the authors question diverse visions of the Olib's identity: romanticized images of the Olib's past on the one hand, and, on the other hand, contemporary cultural transformations made by the migration experience. The authors question the notion of belonging to the island as a criterion of identity perceiving it in a wide range of meanings: from literary physical belonging to the notion of symbolical belonging to Olib's social space.

Keywords: Olib, migrations, American archipelago, return migrations, identity